

THE COUNTERACTION TO THE EXPLOITATION IN UKRAINE: WITH WHAT AND HOW TO FIGHT

Gubin K. G.

In the article basic directions of fight against exploitation in Ukraine are explored, coming from conception which foresees existence of many exploitation bases and directions. The ways of counteraction to systematic in-location exploitation, systematic between-location exploitation and casual exploitation are discovered. The special attention is spared to achievement of socio-economic powers balance.

Key words: exploitation, safety of human development, allocation of profits, population profits regulation.

УДК 338.47

ФІРМА В ЕКОНОМІЦІ ЗНАНЬ: ЗНАННЄВИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИРОДИ

*О. С. Марченко, доктор економічних наук, професор
Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого*

Розкрито зміст знаннєвого підходу до характеристики особливостей фірми в умовах економіки знань. Визначено теоретичну основу дослідження економічної природи нової фірми, яку становлять неокласичний, неоінституціональний, еволюційний підходи, концепції інтелектуальної організації, організації, що навчається, управління знаннями. Обґрунтовано визначення фірми як інтегратора знань, розкрито інтелектуальний ефект масштабу.

Ключові слова: знаннєвий підхід, фірма як інтегратор знань, інтелектуальний ефект масштабу, трансакційні витрати залучення знань.

Актуальність проблеми. В умовах формування економіки знань фірма набуває і накопичує риси «нової фірми», характеристиками якої є високий рівень інтелектуалізації бізнесу, зміни у структурі сукупного капіталу, що відображують зростання ролі та значущості його інтелектуальної складової, збільшення ролі знаннєвого чинника вартості продукту, мережевої структури, творчості, культури, інновативності.

Зміст, напрями та наслідки зазначених перетворень потребують комплексного теоретико-економічного аналізу з метою з'ясування нових характеристик

фірми, особливостей її функціонування та організаційного розвитку в економіці знань.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Окремі аспекти зазначеної проблеми розглядаються у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: К. Аргіріса, Д. Гарвіна, Р. Гранта, Х. Демсеца, С. Клімова, Н. Розанової, П. Сенге, А. Шастітко, Л. Федулової та ін. Але знанневий підхід до визначення фірми в економіці знань ще не отримав теоретичного узагальнення, що суттєво актуалізує дослідження у цьому напрямі. На думку Р. Гранта, підхід з точки зору знань (knowledge-based view) тільки формується і поки ще не став знанневою теорією фірми [1, с. 38].

Формулювання цілей. Найважливішою функцією фірми в умовах економіки знань є забезпечення ефективного використання знань та інформації для виробництва знаннємістких продуктів, що дає підстави для визначення знанневого підходу до розкриття її природи актуальним, теоретично і практично значущим.

Метою цієї статті є обґрунтування теоретичних засад та змісту знанневого підходу до визначення організаційно-економічних особливостей фірми як суб'єкта економіки знань. Методологічну основу дослідження складають теорії економіки знань, мережевої економіки, інноваційного розвитку, теорії, що розкривають природу фірми.

Вклад основного матеріалу. Розкриття змісту знанневого підходу, по-перше, базується на положеннях неокласичної, неоінституціональної, еволюційної теорій фірми, які виступають методом виявлення та дослідження її особливостей в економіці знань. По-друге, основу характеристики фірми «з точки зору знань» становлять наукові концепції інтелектуальної організації, організації, що навчається, управління знаннями.

Відповідно до класичного і неокласичного (традиційного, технологічного) підходів фірма є, по-перше, виробничою одиницею, своєрідною переробною системою, на вході якої знаходяться ресурси, на виході — продукт. За визначенням Дж. Р. Хікса, «...підприємством (перетворюючим чинники на продукти) можна називати відокремлену економічну одиницю, функціонування якої не пов'язано з особистими потребами підприємця. Воно здобуває виробничі чинники й продає продукти; мета підприємства полягає в максимізації різниці у вартості чинників і продуктів» [2, с. 178]. А. Е. Шастітко зазначає, що фірма розглядається як виробнича функція, яка відповідає принципу технічної ефективності (максимально можливий обсяг випуску при заданій кількості використовуваних ресурсів) [3, с. 8].

А. Томпсон, Д. Формбі визначають фірму як економічний інститут, що є присутнім і діє на ринках шляхом придбання ресурсів і продажу товарів та послуг. Вона організовує виробництво і перетворює завжди обмежені ресурси на продукцію, послуги, які потім продаються на ринках, з метою максимі-

зації прибутку або мінімізації витрат [4, с. 38]. Фірма — економічний агент, що виконує функцію перетворення ресурсів на продукт на підставі мінімізації витрат з метою максимізації прибутку.

По-друге, фірма є інструментом підприємницької діяльності, організаційною одиницею бізнесу. А. Маршалл використав термін «підприємство», визначаючи ним бізнес, діло [5, с. 375]. Підприємець обирає фірму як організаційну форму ведіння бізнесу (діла) з огляду на такі її переваги, як економія від масового виробництва, акумуляція ресурсів для великомасштабного виробництва, забезпечення управління. Н. М. Розанова вказує, що згідно з технологічним підходом фірма — це такий агент, який виконує свою функцію в промисловому масштабі [6, с. 7].

Особливістю структури ресурсів фірми економіці знань є висока питома вага специфічних та інтерспецифічних інтелектуальних ресурсів, до яких належать інтелектуальні нематеріальні активи, особисті інтелектуальні ресурси працівників (їх знання, вміння, досвід, репутація), накопичені фірмою об'єктивовані знання, які виступають головним чинником, що забезпечує конкурентні переваги бізнесу. Оскільки саме інтелектуальні ресурси фірми становлять фундамент виробничої функції в умовах економіки знань, ефект масштабу трансформується в інтелектуальний ефект масштабу — віддачу від інтелектуальних ресурсів. Частка інтелектуального ефекту в загальному ефекті масштабу може слугувати показником ступеня інтелектуалізації бізнесу, набуття фірмою рис нової фірми.

Отже, спираючись на технологічний підхід, можна зробити висновок про те, що відмінними ознаками і перевагами фірми в економіці знань є:

- акумуляція інтелектуальних ресурсів;
- забезпечення управління знаннями як пріоритетним ресурсом;
- інтелектуальний ефект масштабу.

Інституціональний підхід до визначення фірми як системи довгострокових контрактів, що забезпечують економію трансакційних витрат, становить основу визначення ролі фірми в економіці знань щодо мінімізації витрат використання ринкового механізму забезпечення бізнесу знаннями та інформацією.

Головними формами знання є:

– неявне (суб'єктивне) знання як система понять, що відображують ставлення людини до дійсності та виступають продуктом її пізнавальної діяльності. Л. Федулова визначає їх як невідокремлені від людини знання, котрі можуть бути як персональними, так і колективними [7, с. 39]. Ці знання якщо і передаються, то від вчителя до учня [8, с. 7];

– явне (кодіфіковане) знання, яке є відокремленим від людини, поданим у знаковій формі чи формі символів;

– об'єктивоване знання — інтелектуальні моделі, які втілені в об'єктивній формі процесів діяльності, її інструментів та результатів [9, с. 39, 40].

Носіями неявних знань, необхідних фірмі, виступають працівники. Отже, одним із найважливіших її завдань є забезпечення виробництва інтелектуальними трудовими ресурсами. Складність цього процесу зумовлена тим, що, по-перше, оскільки знання і досвід невіддільні від працівника, фірма несе значні витрати на його пошук, з'ясування відповідності рівня його кваліфікації специфіці виробництва, аналіз його потреб, намірів, здатності до опортуністичної поведінки, укладення трудового договору та контроль за його виконанням тощо. Отже, залучення неявних знань за допомогою механізму ринку праці пов'язане із значними трансакційними витратами, зумовленими складністю пошуку, аналізу, експертизи рівня кваліфікації працівника.

По-друге, у межах фірми складно замінити висококваліфікованого працівника на іншого, що пов'язано з особливостями інтелектуальної праці, відносно якої Е. Тоффлер і Х. Тоффлер відзначають, що чим вище піднімається працівник сходами наукоємної економіки, тим меншою мірою діє принцип взаємозамінюваності працівників [10, с. 108]. Зазначені особливості залучення і використання неявних знань працівників обумовлюють значне підвищення ролі внутрішнього ринку праці у забезпеченні фірми інтелектуальними трудовими ресурсами. Окремо треба підкреслити роль у цьому процесі внутрішньофірмової системи навчання працівників, яка сприяє трансформації явних знань на неявні і навпаки.

Забезпечення діяльності фірми кодифікованими знаннями базується на використанні таких джерел, як інформаційний ринок у широкому розумінні і внутрішньофірмова трансформація неявних знань працівників на явні, що є функцією управління знаннями. При цьому використання першого із джерел пов'язано зі значними трансакційними витратами, як і придбання фірмою технологій, науково-технічних розробок, високотехнологічного обладнання, тобто об'єктивованих знань.

Таким чином, з погляду інституціонального підходу перевагою фірми економіці знань є можливість економії трансакційних витрат, пов'язаних із залученням неявних, явних та об'єктивованих знань. Внутрішньофірмовий ринок праці виступає механізмом забезпечення виробництва специфічними і інтерспецифічними трудовими ресурсами (неявні знання), управління знаннями трансформує неявні знання на явні і навпаки, здійснення власних НДДКР є засобом отримання фірмою кодифікованих і об'єктивованих знань. Розкриваючи особливості знанневого підходу, Р. Грант наводить думку Х. Демсеца, згідно з якою існування фірм є реакцією на фундаментальну асиметрію в економіці знань: для отримання знань необхідна більш висока спеціалізація, ніж для їх використання [1, с. 42].

Мікроекономічний напрямок теорії еволюційної економіки — еволюційна теорія фірми, викладена в роботах Р. Нельсона і С. Уінтера, характеризує функціонування останньої як еволюційний процес, котрий включає її заро-

дження, розвиток, перетворення, загибель на підставі нагромадження змін, навчання, пошуку, відбору, спадкування тощо. Одним з її напрямів є теорія життєвого циклу, що характеризує функціонування фірми як послідовне проходження фаз заснування, зростання, зрілості, спаду (розпаду) і заснування як створення нового господарюючого суб'єкта на базі перетворення того, що розпався [11, с. 37–39]. Еволюційна теорія є методологічною основою знанневого підходу щодо визначення змісту і напрямів організаційного розвитку фірми в умовах економіки знань на базі інновацій, мережевого принципу управління, постійного навчання.

Згідно з еволюційною теорією фірма виступає сховищем специфічних знань [12, с. 289]. Як підкреслює Х. Демсец, «...зазвичай ми визначаємо галузі і фірми в цих галузях як сховища спеціалізованих знань і спеціалізованих виробничих ресурсів, необхідних для того, щоб задіяти ці знання» [13, с. 258]. Отже, еволюційна теорія є основою тлумачення фірми як сховища знань, оскільки забезпечення ефективного використання знанневого ресурсу (управління знаннями) — найважливіша функція нової фірми.

Спираючись на розглянуті теорії, можна визначити головні складові знанневого підходу до характеристики фірми в економіці знань:

– *ресурсозабезпечення*: акумуляція фірмою інтелектуальних ресурсів, забезпечення інтелектуального ефекту масштабу;

– *економія трансакційних витрат* на базі механізму внутрішньофірмового ринку праці, трансформації неявних знань на явні і навпаки, здійснення власних НДДКР;

– *управління знаннями* з метою забезпечення виробництва неявними, явними, об'єктивованими знаннями;

– *організаційний розвиток*: інновації, мережі, навчання, культура, творчість.

Поглибленню розуміння зазначених складових знанневого підходу до фірми економіці знань сприяють наукові концепції інтелектуальної організації, організації, що навчається, управління знаннями. Розкриттю змісту зазначених концепцій присвячено праці К. Аргіріса, Т. Базана, Д. Гарвіна, М. Ф. Рубінштейна, М. К. Румізен, П. Сенге, А. Р. Фістенберга, Р. Ханта, Д. Шена та ін.

Фірма економіки знань є інтелектуальною організацією, де «... кожен індивідуум стає мікросвітом цілого, він відбиває ціле через свою поведінку. Кожен є індивідуальним віддзеркаленням мислення організації» [14, с. 30]. Якщо звернутися до визначення інтелектуальної організації (організації, заснованої на знаннях, — *knowledge-based organizations*), сформульованого відомими англійськими фахівцями у сфері теорії і практики управління Р. Хантом і Т. Базаном, то можемо дійти висновку про те, що її головним ресурсом та об'єктом управління є працівники у галузі знань (*knowledge workers*). Їх позиція полягає у тому, що інтелектуальна організація: а) розпоряджається розвиненою фізично та інтелектуально робочою силою; б) навчає мисленню

і підвищує якість навчання; в) допомагає кожному оцінити і використати на практиці всі прийоми мислення; г) озброює людей необхідним інструментарієм для розв'язання проблем; д) формує лідерів, які свідомо виділяють час на активне мислення [15, с. 140].

В умовах нової економіки фірма набуває рис організації, що навчається (learning organization), «у якій не можна не вчитися, тому що навчання вплітається в тканину життя» [9, с. 33], організації, що здатна створювати, набувати і поширювати знання, змінювати свою поведінку відповідно до нової інформації оригінальними ідеями і сучасними системами мислення [16, с. 109]. Один з основоположників теорії організації, що навчається, П. Сенге визначає останні як місце, в якому люди постійно розширюють свої можливості створення результатів, до яких вони насправді прагнуть, у якому вирощуються нові широкомасштабні способи мислення, у якому люди постійно вчаться тому, як учитися разом [17, с. 23]. К. Аргіріс і Д. Шен, праці яких присвячено розкриттю змісту зазначеної теорії, вважають, що навчання як процес засвоєння інформації і постійна адаптація до динамічного навколишнього середовища — необхідні умови функціонування організацій [18, с. 256].

До технологічних складників (дисциплін) організації, що навчається, відповідно до висновків П. Сенге в його роботі «The Fifth Discipline» належать: 1) особиста майстерність, що полягає у високому рівні знань, умінь і відповідальності персоналу; 2) формування загального бачення (створення загальної концепції) — розроблення єдиної стратегії фірми і визначення конкретних планів окремих структурних одиниць щодо її реалізації; 3) групове (командне) взаємне навчання в процесі спільної діяльності, результатом якого є зростання її ефективності; 4) когнітивні моделі (моделі менталітету), тобто глибоко вкорінені припущення, узагальнення та подання, що впливають на розуміння світу, і дії співробітників фірми; 5) системне мислення — розуміння усіма працівниками фірми залежності її загальних результатів від дій кожного з них.

На думку М. К. Румізен, кожний технологічний складник (дисципліна) слугує необхідною умовою формування організації, що навчається: а) майстерність дозволяє працівникам виявляти самих себе, спонукає їх до особистого зростання; б) загальна концепція заохочує щире зацікавлення; в) завдяки командному навчанню ціле стає більшим суми часток, оскільки команди мислять колективно; г) когнітивні моделі створюють простір для змін; д) системне мислення — це п'ята дисципліна, яка поєднує всі попередні, становить основну вісь і набір інструментів, які дозволяють людям бачити закономірності у складних системах [17, с. 23–24].

Нагромадження сучасною фірмою рис інтелектуальної підприємницької організації, що навчається, ґрунтується на створенні та ефективному використанні зазначених технологічних складників (дисциплін), що зумовлює

необхідність пошуків такої її моделі, яка б забезпечила оптимальне використання інтелектуальних ресурсів, розвиток творчості та інноваційності працівників знань.

Інтелектуальна організація не тільки використовує, а й постійно продукує знання, забезпечує їх рух у внутрішньому і зовнішньому середовищі, базується на «спіралі знань», модель якої розроблено консультантами транснаціональної консалтингової фірми «McKinsey» Ікуджиро Нонака й Хіротака Такеучі у книзі «Компания — создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах». Способи перетворення знань забезпечують їх створення і накопичення в організації: а) соціалізація сприяє передаванню в процесі діалогу, обміну досвідом і навчання неявних знань від одного працівника іншому; б) екстеріоризація робить неявні знання явними; в) комбінація переносить явні знання в документи і бази даних; г) інтеріоризація за допомогою навчання і практики перетворює явні знання на неявні.

Здійснення цих процесів виступає відмітною ознакою нової фірми, для якої знання є головним ресурсом продукування інтелектуальних продуктів.

Таким чином, знаннєвий підхід до характеристики фірми в умовах економіки знань, по-перше, не суперечить, а навпаки, ґрунтується на теоріях фірми: неокласичній, неінституціональній, еволюційній. По-друге, його теоретичну основу становлять концепції інтелектуальної організації, організації, що навчається, управління знаннями (рисунок).

Теоретичні основи знаннєвого підходу до характеристики фірми економіки знань

Висновки. Узагальнюючи розглянуті характеристики, фірму в економіці знань можна визначити як організацію, що інтегрує знання та забезпечує їх ефективне використання з метою виробництва знаннємістких продуктів (послуг). Як пише Р. Грант, головна функція фірми — інтегрування спеціалізованих знань у товари та послуги [1. с. 59]. Відмітними ознаками і перевагами фірми як інтегратора знань є забезпечення інтелектуального ефекту масштабу, економія трансакційних витрат, пов'язаних з використанням ринкового механізму залучення знань та інформації, управління знаннями. Організаційний розвиток фірми характеризується накопиченням фірмою ознак інтелектуальної організації, що навчається: інновації, зовнішні і внутрішні мережі, навчання, культура творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грант Р. К знаниевой теории фирмы // Управление знаниями : хрестоматия : пер. с англ. под ред. Т. Е. Андреевой, Г. Ю. Гутниковой ; Высш. школа менеджмента СПбГУ. — СПб. : Высш. шк. менеджмента, 2009. — С. 37–64.
2. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал / Джон Ричард Хикс ; пер. с англ., общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Энтов. — М. : Прогресс, 1993. — 488 с. — (Экономическая мысль Запада).
3. Шаститко А. Е. Новая теория фирмы : [монография] / А. Е. Шаститко. — М. : Эконом. ф-т МГУ : ТЕИС, 1996. — 135 с.
4. Томпсон А. Экономика фирмы / Артур Томпсон, Джон Формби ; пер. с англ. Ю. В. Шленов. — М. : БИНОМ, 1998. — 544 с.
5. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3 т. / Альфред Маршалл. — М. : Прогресс, 1993. — (Экономическая мысль Запада. Для научных библиотек). — Т. 1. — 1993. — 416 с.
6. Розанова Н. М. Фирма в экономической системе / Н. М. Розанова. — М. : Эконом. фак. : ТЕИС, 1998. — 285 с.
7. Федулова Л. І. Концептуальні засади економіки знань / Л. І. Федулова // Екон. теорія. — 2008. — № 2. — С. 37–59.
8. Экономика знаний : кол. монография / Л. Г. Белова, В. П. Колесов, В. Л. Макаров и др. ; отв. ред. В. П. Колесов. — М. : ИНФРА-М, 2008. — 432 с.
9. Климов С. М. Интеллектуальные ресурсы общества : монография / С. М. Климов. — СПб. : ИВЭСЭП : Знание, 2002. — 199 с.
10. Тоффлер Э. Революционное богатство / Эдвин Тоффлер, Хейди Тоффлер ; пер. с англ. М. Султановой, Н. Цыркун ; под общ. ред. А. Александровой. — М. : АСТ : АСТ МОСКВА : ПРОФИЗДАТ, 2008. — 569 с.

11. Попов Е. В. Миниэкономика : монография / Е. В. Попов, А. И. Татаркин. — М. : Наука, 2003. — 487 с.

12. Уитнер С. Дж. Теория Коуза и проблемы компетентности и корпорации / Сидней Дж. Уитнер // Природа фирмы ; под ред. О. И. Уильямсона и С. Дж. Уинтера ; пер. с англ. М. Я. Каждан. — М. : Дело, 2001. — С. 268–293.

13. Демсец Х. Еще раз о теории фирмы / Харолд Демсец // Природа фирмы ; под ред. О. И. Уильямсона и С. Дж. Уинтера ; пер. с англ. М. Я. Каждан. — М. : Дело, 2001. — С. 237–267.

14. Рубинштейн М. Ф. Интеллектуальная организация. Привнеси будущее в настоящее и преврати творческие идеи в бизнес-решения / Моше Ф. Рубинштейн, Айрис Р. Фистенберг А. ; пер. с англ. С. А. Попов. — М. : ИНФРА-М, 2003. — XVI, 192 с.

15. Хант Р. Как создать Интеллектуальную организацию / Рикки Хант, Тони Базан ; пер. с англ. С. А. Попов. — М. : ИНФРА-М, 2002. — 230 с.

16. Гарвин Д. Создание научающейся организации // Управление знаниями : хрестоматия : пер. с англ. под ред. Т. Е. Андреевой, Г. Ю. Гутниковой; Высш. шк. менеджмента СПбГУ. — СПб. : Высш. шк. менеджмента, 2009. — С. 109–133.

17. Румизен М. К. Управление знаниями / Мелисси Клемонс Румизен ; пер. с англ. отв. ред. А. А. Подщеколдин. — М. : Аст : Астрель, 2004. — XXVIII. — 318 с.

18. Кихлер Э. Психологические теории организации // Психология труда и организационная психология / Эрих Кихлер, Катя Майер-Пести, Ева Хофманн ; пер. с нем. П. А. Шепилова. — Харьков : Гуманитар. центр, 2004. — Т. 5. — 312 с.

ФИРМА В ЭКОНОМИКЕ ЗНАНИЙ: ЗНАНИЕВЫЙ ПОДХОД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ

Марченко О. С.

Раскрыто содержание знаниевого подхода к характеристике особенностей фирмы в условиях экономики знаний. Определена теоретическая основа исследования экономической природы новой фирмы, которую составляют неоклассический, неинституциональный, эволюционный подходы, концепции интеллектуальной организации, обучающейся организации, управления знаниями. Обосновано определение фирмы как интегратора знаний. Раскрыт интеллектуальный эффект масштаба.

Ключевые слова: знаниевый подход, фирма как интегратор знаний, интеллектуальный эффект масштаба, транзакционные издержки привлечения знаний.

FIRM IN THE KNOWLEDGE ECONOMY: THE KNOWLEDGE-BASED APPROACH TO DETERMINING THE ECONOMIC NATURE

Marchenko O. S.

The content of the knowledge-based approach to the characteristics of the firm in the knowledge economy is covered. The theoretical fundament of study of the economic nature of the new firms, It's based on the neo-classical, neo-institutional, evolutionary approaches, on the concept of intellectual organization, learning organization, knowledge management. The definition of the firm as an integrator of knowledge, intellectual scale is proved.

Key words: the knowledge-based approach, the firm as an integrator of knowledge, intellectual scale, transaction costs of attracting knowledge.

УДК 330.338

РОЛЬ СУЧАСНОЇ КРИЗИ В СТАНОВЛЕННІ НОВИХ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

***О. О. Мамалуй**, кандидат економічних наук, доцент
Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого*

Розглянуто роль сучасної кризи у становленні нових умов функціонування української економіки. Досліджено існуючі наукові позиції відносно причин появи сучасної світової (планетарної), національної (української) економічної кризи та проблем, що виникають при визначенні шляхів їх подолання.

Ключові слова: *світова (планетарна) економічна криза, національна (українська) економічна криза, модернізація, рекапіталізація, нові умови та вимоги.*

Актуальність проблеми визначається станом світової та української економіки, який характеризується суттєвим погіршенням усіх макроекономічних показників, спадом ВВП, зростанням рівня безробіття, інфляції, зниженням платоспроможності країн та їх населення. Економічна наука, на жаль, виявилася недостатньо здатною вчасно передбачити тенденції появи такої масштабної і системної фінансово-економічної кризи, що й примусило видатних економістів світу звернути увагу на розроблення теоретичних і практичних питань її пізнання та подолання. Науковці України також активізували зусилля на вирішенні питань пошуку нових умов функціонування країни